

De andere plaatsen in de biographie van Beatrijs waar de schouwing der goddelijke wezenheid haar duidelijk wordt toegeschreven hebben wij in een vorige bijdrage aangehaald (22). Daar hebben wij ook naar de reden gevorscht waarom in het eenig ons overgebleven werk van Beatrijs van dit voorrecht niet duidelijk spraak is.

DR. L. REYPENS S. J.

22) Zie O. G. E. 1931, blz: 309, noot 23 en 24; blz: 314, tekst 23 en 24; blz. 315, tekst 25.

JACOBUS VAN GRUITRODE.

Karthuizer. († 1475)

In de studiën over de geestelijke schrijvers van de XVe en XVIe eeuw, treft men nog een reeks namen aan van personen, waarover slechts enkele bijzonderheden of waarvan maar eenige geschriften gekend zijn. Er zijn echter ook onder de z. g. tweederangspersonen heel wat interessante figuren, die later bij het nauwkeurig afwegen van hun invloed, weleens van overwegend belang zijn.

In de bio- en bibliographieën, die de laatste jaren elkander hebben opgevolgd en, we mogen het vrij bekennen, elkaar minder of meer hebben afgeschreven, vinden we over den Karthuizer Jacobus van Gruitrode, niet veel meer dan één bladzijde. In de « Biographie Nationale » (1) staan verscheidene onnauwkeurigheden van de hand van E. H. J. Reusens. Het « Nieuw Nederlandsch Biograf. Woordenboek » (2) geeft slechts ongeveer 20 regels, en zelfs met het beter verzorgde maar onvolledige artikel van S. Autore in « Diction. de Théol. Cathol. » (3) kunnen we geen vrede hebben. Het heeft wellicht aan belangstelling voor dezen nederigen en eenvoudigen Karthuizer ontbroken, en toch is hij de aandacht, van al wie zich met de geestelijke stroomingen der XVe eeuw inlaat, overwaard.

Bij het lezen van een handschrift (4) « eyn samensprekinghe ihesu ende des sonders » van Jacobus van Gruitrode, werd onze aandacht gevestigd op verschillende woorden in Oud-Limburgsch dialect en dit deed het vermoeden ontstaan dat we hier wellicht den oorspronkelijken tekst bezaten van een werkje, dat doorgaans aanzien wordt als in het Latijn geschreven. Op dat spoor zijn we verder gegaan en nu deelen we hier de voorloopige uitkomsten mede van onze onderzoekingen, in de hoop dat door de welwillende mede-

1) Biographie Nationale. T. 10. p. 75-6-77. Dit artikel werd geschreven in 1888-89.

2) N. N. B. Woordenboek. Bd. II. 1912, col. 533. Onderteekend door Mulder.

3) Dictionnaire de Théol. Cath., Fascic. LX, 1924, col. 296.

4) Hss. II 112, Brussel. Kon. Bibl.

hulp van andere geïnteresseerden, nog meer licht over de zaak zal opgaan.

A. ZIJN LEVEN EN ZIJN PERSOON.

Jacobus wordt doorgaans niet anders genoemd dan Jacobus van Gruitrode (Gruytroey, of Gruitroede), naar het kleine dorpje in Belgisch Limburg (5), vanwaar hij, volgens algemeen gevoelen, geboortig of ten minste afkomstig zou zijn.

In verband met zijn naam moeten we hier de aandacht vestigen op twee gelijkaardige aantekeningen, in vijftien-eeuwsch geschrift, aangebracht op handschrift 73 H 24 en 73 H 22 van de Kon. Bibliotheek te 's Gravenhage. We schrijven hier den tekst over. Hij staat onderaan het eerste schutblad van hs. 73 H 24: « Dit buec heeft ghebonden brueder Jacobus van gruytroey, arm Carthuser by luyck, Ende Cristiaen sijn brueder heeft dat leder betaelt. Biddet om gods wille voer hon. »

Dit hs. heeft echter nog deze eigenaardigheid, dat naast den naam Jacobus van gruytroey, door een ander hand werd bijgevoegd: « vanden Eertweech ». Deze bijzonderheid deed al aanstonds de vraag oprijzen, of we hier misschien staan voor een z. g. familienaam van Jacobus. Nadere inlichtingen genomen bij E. H. Jos. Coenegracht, pastoor der parochie, hebben ons ervan op de hoogte gesteld dat bovenvermelde naam sedert jaren niet meer in voege is in het dorp.

Jacobus van Gruitrode moet ongeveer op het einde van de XIVe of in het begin van de XVe eeuw geboren zijn. Nauwkeuriger kunnen we 't voorloopig niet bepalen.

Over zijn levensloop zijn de gegevens zeer schaarsch. We weten dat hij in de Orde der Karthuizers getreden is, maar waar en wanneer kunnen we slechts gissen. Het naastbijgelegen Karthuizerklooster was het « Bethlehem » te Roer-

5) E. H. J. Reusens plaatste Gruitrode in Nederlandsch Limburg, nabij Roermond. We hebben aldaar geen dorpje kunnen aantreffen dat dezen naam draagt. Dit moet klaarblijkelijk een vergissing zijn.

mond, waar Dionysius van Ryckel in 1423 binnentrad en lange jaren prior was.

In 1440 vinden we Jacobus als prior te Luik, in het Karthuizerklooster van de Twaalf-Apostelen, even buiten de stad gelegen en nu ingenomen door het fort «La Chartreuse». Hier blijft Jacobus prior tot in 1445. In 1444 wordt hij belast met het bezoek van de St. Jacobus-Abdij te Luik.

Van 1445 tot 1447 treffen we hem aan als prior in het Karthuizersklooster van den berg Sion, nabij Zierikzee, op het eiland Schouwen in Zeeland.

Zijn laatste jaren brengt hij door te Luik, waar hij voor een tweede maal prior is van 1447 tot 1475.

Uit de bovenvermelde aanduidingen op de hss. 73 H 24 en 73 H 22 hebben we kunnen vernemen dat Jacobus nog een broeder had, die Christiaan hiet. We kunnen er verder nog uit besluiten dat hij boekbinder was. En 't is bewezen dat deze beide hss. alsook hs. 2243 (II 468) van de Kon. Biblioth. te Brussel, door hem eigenhandig zijn ingebonden. Om bepaalde redenen noemde Jacobus zich in de aantekeningen « arm Carthuser », want bij de beschrijving van deze twee boekbanden doet M. Prosper Verheyden opmerken: « Niet met het gewoon alaam van zijn klooster heeft de Limburger Jacob van Gruytroey dit handschrift, *Dat boeck van der vader insettinge*, gebonden voor de Agnetenzusters aan de Hepperpoort te Maaseik. Jacob van Gruytroey was werkelijk « arm »; hij gebruikte, in de tweede helft van de XVe eeuw, een overjaarschen paneelstempel, die al voor de tweede maal opgenageld was geworden. En hij vond dit fraaie paneel van veertiendeuewschen stijl eerst ter elfder ure: ... Hier zien we een Limburgschen monnik-boekbinder aan het werk gaan, zonder vergelding, ten behoeve van een andere Limburgsche geestelijke gemeenschap; aan zijn broeder vraagt hij het leder en hij behelpt zich met uiterst weinig, deels afgediend materieel » (6).

6) Zie: Catalogus der Oud-Vlaamsche Kunst op de Wereldtentoonstelling van Antwerpen, 1930. Deel V, Boekbanden, Blz. 121 en 122. « Hij verdeelde zorgvuldig het voorste bandvlak in ruiten, juist groot genoeg om elk te bevatten een Grieksch kruis gevormd door het samenvoegen van vijf afdrucken van het los kruisje; in de halve ruiten drukte hij het tweede kruisje [in een vierkantje met ingedeukte zijden]; de uitslag was meesterlijk... »

Waarschijnlijk is Jacobus gedurende zijn tweede prioraat te Luik, in het jaar 1451 in kennis geraakt met zijn ordebroeder Dionysius van Ryckel. Immers Nikolaas Crebs, Kardinaal van Cusa, werd door Paus Nikolaas V belast met een zending voor Duitschland. Hij vertrok 31 December 1450 uit Rome en kwam einde September 1451 te Roermond aan, waar Dionysius prior was. Deze volgde den Kardinaal naar Keulen, Aken, Herkenrode, S. Truiden en Maastricht naar Luik waar een bezoek van den Kardinaal gevraagd werd omdat deze daar vroeger Aartsdiaken geweest was. Den 13 Oktober werd hij met veel plechtigheid ontvangen, maar de geestelijkheid der stad volhardde niet in haar goede gesteltenissen en daarom verliet de Pauselijke Legaat de stad en trok zich terug in het Karthuizersklooster buiten de stad, waar Jacobus van Gruitrode alsdan Prior was. Gedurende de twee dagen dat de Legaat daar bleef, vooraleer hij naar Brussel vertrok, zullen dus Dionysius en Jacobus elkaar hebben leeren kennen en sindsdien in voortdurende briefwisseling met elkaar gebleven zijn. Ze zonden elkaar hun werken en zoo komt het dat 5 tractaten van Gruitrode onder de werken van Dionysius uitgegeven werden in de edities van Nurenberg (1495) en Keulen (1540) (7).

Dionysius noemt zijn boezemvriend: « Vir benignus, doctus, humilis ac devotus » (8) en deze vier eigenschappen of kenmerken vinden we terug in de werken van Gruitrode. En Trithemius (9) voegt erbij « in divinis Scripturis studiosus et eruditus, vita et conversatione devotus, ingenio praestans et dulcis eloquio ». Bij Bostius (10) en Le Vasseur (11) treffen we nog andere lofspraken aan « peritissimus mysticae theologiae, addictissimusque rerum coelestium contemplationi, magno salutis animarum efferbuit zelo, quibus peregrina morum conversatione, verbo et calamo semper prodesse studuit... Fuit autem Deo et hominibus amabilis, fami-

7) Zie: Denys le Chartreux (1402-1471), sa vie, son rôle. D. A. Mougel. Montreuil-sur-Mer. 1896. blz. 56-59.

8) Dionys in Cassianum praefatio. Tom. 27. blz. 13.

9) Trithemius. Catalogus scriptorum Ecclesiasticorum. 1531. Fol. 150B.

10) Bostius. De Viris illustr. Cart. Ord. 1609. blz. 50.

11) Le Vasseur. Ephem. Ord. Cart. T. I. blz. 174.

liari junctus amicitia Joanni Soreth, Priori Generali Carmelitarum ».

Deze P. Soreth was zelf een voorbeeld van eenvoud en heiligheid. In Frankrijk geboren in 1420, werd hij naar België gestuurd om hier de hervorming van het kloosterleven te bewerken. Hij was prior te Luik en geraakte aldus in kennis met Jacobus van Gruitrode.

Dionysius schreef op aandrigen van Gruitrode voor zijn « carissimo Jacobo » vijf werken, alle van geestelijken aard; « Translatio Cassiani (12), Translatio Climaci; De natura veri et aeterni Dei; De vita et fine solitarii. en De fructuosa temporis deductione ». Door dat voorbeeld opgewekt schreef ook Jacobus, zegt Trithemius, « praeclara quaedam et devota opuscula, quorum lectio religiosus personis salutis propriae amatoribus non inutilis perhibetur » (13). Jacobus zette echter nooit zijn naam onder zijn werken, in geest van nederigheid. Na den dood der twee vrienden werden verschillende handschriften van Jacobus bij de werken van Dionysius in de kloosterbibliotheek te Roermond terug gevonden en als werken van Dionysius uitgegeven. « Amabiles et decori in vita sua, in morte quoque non sunt divisi » (14).

Vroegere biografen kwamen niet overeen aangaande den datum van Jacobus' afsterven. Sommigen schreven 1472, anderen 1475. Miertz zegt zelfs: 1493, te Gruitrode (15). Het is nu echter zeker, volgens het Obituarium der Luiksche Karthuizers, bewaard op het Staatsarchief te Luik (16), dat Jacobus van Gruitrode aldaar gestorven is den 12 Februari 1475. Hij werd door zijn tijdgenoten en nakomelingen als een heilige aanzien zoodat hij, naar het getuigenis van Fisen (17) en Raisius, op de lijst der Heiligen van het Bisdome Luik gesteld werd.

12) In de laatste uitgave 1898-1914 van « Opera Omnia S. Dionysii. Montreuil-sur-Mer staan deze 5 werken: T. 27. bl. 13; T. 28. bl. 11; T. 34. bl. 15, 97; T. 38. bl. 266; T. 40. bl. 53.

13) Trithem. Catal. Script. eccl. 1531. Fol. 150B.

14) II I, 23.

15) A. Miraeus. Biblioth. Eccles. 1639 I. blz. 271.

16) Staatsarchief te Luik. Obituarium fol. 44. Zie Rev. bénéd. XV. blz. 500. Deze bijzonderheid heb ik met dank vernomen van Dom. J. Huyben.

17) Fisen. Flores Ecclesiae Leodiensis. Insulis, 1647. blz. 113.

B. ZIJN WERKEN.

De meeste bibliografen gaan akkoord om aan Jacobus een groot aantal, sommigen een dertigtal, boeken toe te kennen, ze verschillen echter merklijk van elkaar in het vaststellen van de boeken, die hem zeker toebehoren. Dit moet ons niet verwonderen, want hun ontbrak een vaste maatstaf om de werken van Jacobus en Dionysius, die zoo vermengd werden, van elkaar te erkennen en te onderscheiden. We zullen dan hier vooraf een erkenningsteeken geven van de werken van Dionysius en van Jacobus van Gruitrode.

Dionysius heeft zelf het volgende geschreven « *Opuscula mea pro maxima parte jam aliis sunt concessa, nec exordiorum, ac terminorum ipsorum recordor, nisi quod omnia vel pene omnia finiuntur his verbis. « Qui est super omnia Deus sublimis et benedictus. Amen. » Per articulos quoque procedo. Ex stilo, item tenore et forma poterunt probabiliter saltem discerni »* (18). Elders zegt hij nog dat zijn werken doorgaans beginnen met een proaemium en een tekst uit de H. Schriftuur « *ad argumentum aptatus »*.

Jacobus heeft als « auteursmerk » het zinnetje « *Spiritu Jesu operante »* dat wel niet altijd voorkomt in zijn werken, maar toch een zegswijze is die wellicht aan hem alleen eigen is.

Chronologisch kunnen we de werken van Gruitrode nog niet rangschikken, maar om toch een weinig orde te brengen in zijn talrijke werken, zullen wij ze verdeelen onder vier hoofddingen: a) De *Specula*. — b) De *Colloquia* of *Dialogi*. — c) De *Rosaria*. — d) De overige werken.

a) De *Specula*.

I. — « *Specula omnis status humanae vitae »*, zoo luidt de algemeene titel van een der voornaamste werken van Gruitrode. Het bevat de vijf volgende spiegels:

18) Opera S. Dion. Tom. I. blz. XLIX-L. Het « auteursmerk » van Gruitrode werd mij vriendelijk medegedeeld door Dom. J. Huyben.

Speculum Praelatorum,
Speculum Subditorum,
Speculum Sacerdotum,
Speculum Hominum mundanorum,
Speculum vel potius Stimulus Poenitentiae (19).

Deze spiegels werden ten onrechte aan Dionysius van Ryckel toegekend en op zijn naam uitgegeven met den titel: « *Specula omnis status humanae vite venerabilis patris Dionysii, prioris domus Carthusie in Ruremanda.* » in 1495 (te Nurenberg, bij Petrus Wagner); en in 1532-33 (te Keulen, bij de Karthuizers), en 1540 (te Keulen, bij Jan van Roermond en Jan Cololithi) heruitgegeven onder den titel « *Eximium planeque divinum opus incomparabilis theologi Dionysii ... in quo opere continentur quinque humanae vitae Specula, in quibus se contemplari debent omnes, cujuscumque conditionis ac status homines, ut inde discant quid illos debeat, quid non »* (20).

De spiegels werden het laatst uitgegeven bij de werken van Dionysius maar op naam van Gruitrode in het 42 boekdeel van de groote uitgave van Dionysius' werken, bezorgd door de P. Karthuizers van Montreuil-sur-Mer, in Frankrijk. De uitgevers zeggen er uitdrukkelijk over deze spiegels « *quae jam a multis annis ut genuinus Jacobi de Gruytroede fetus a criticis passim absque ulla contradictione agnita sunt. Non est ergo cur in eis defendendis insudemus »* (21).

Tot groter overtuiging over de authenticiteit willen we er dit nog bijvoegen dat we in het « *prooemium ad primum speculum »* dezen tekst gevonden hebben: « *Idcirco praesens quinquepartitum speculum spiritu Jesu operante collegi. Primum erit ...* (22) » Het hoogervermelde auteursmerk. Daarenboven eindigt niet een van deze spiegels met de aan Dionysius eigen finaal. Verder kan men, naar eigen goedvinden, deze vijf spiegels vergelijken met de vijf werken van

19) Idem. Tom. 42: 657-685; 689-744; 747-761; 765-794; 797-812.

20) Zie: Hain, Repertorium bibliograp. n. 14899-14910; Copinger, Supplement to Hain's Repertorium. n. 5560-67 op het woord Speculum. In Fransche vertaling op n. 5568-73. Mirouer dor de lame pecheresse.

21) Zie Petreus. Bibl. Cart. blz. 149; Morotius. Theatr. Chron. Ord. Cart. blz. 95; Foppens. Bibl. Belg. I. 514, enz.

22) Zie Opera S. Dionys. Tom. 42. blz. 657.

Dionysius, die over ongeveer hetzelfde onderwerp handelen: *De regimine praelatorum* (Opera Omnia S. Dion. Tom. 37 blz. 59); *De obedientia superioribus praestanda* (Tom. 38, blz. 509); *De vita Canonorum, sacerdotum et ministrorum Ecclesiae* (Tom. 37, blz. 163); *Speculum amatorum mundi* (Tom. 39, blz. 485); *Speculum de conversione peccatorum* (Tom. 39, blz. 395).

Vooraleer we eenige bijzonderheden over elk der vijf spiegels mededeelen, geven we hier de lijst der hss. die er nog van bewaard worden. Immers de uitgevers van de werken van Dionysius hebben in het 42^e boekdeel deze spiegels van Jacobus laten herdrukken naar de uitgave van 1532-33, en gaven dus niet den volledig critischen tekst. 1. — Het handschrift 164 op de Hoogeschoolbibliotheek te Utrecht, dateert van de XVe eeuw en bevat: (Fol. 30-54) « *Speculum Praelatorum* »; (Fol. 55-108) « *Speculum Subditorum* ». 2. — Codex p36, aldaar dateert ook van de XVe eeuw en bevat: (Fol. 47-57) « *Speculum Sacerdotum* »; (Fol. 57-81) « *Speculum Saecularium et hujus mundi amatorum* ». Dit hss. is afkomstig van het Karthuizersklooster te Utrecht. 3. — Codex 339, eveneens aldaar, bevat (Fol. 28-55) « *Speculum anime peccatricis* ».

1. « *Speculum Praelatorum* ».
2. « *Speculum Subditorum* ».
3. « *Speculum Sacerdotum* ».
4. « *Speculum Saecularium* », wordt ook dikwijls « *speculum mundi hujus amatorum* » genoemd (waarom het niet mag verward worden met Dionysius' werk « *Speculum amatorum mundi* ») ofwel « *stimulus patientiae* », of ook nog en dit dikwijls in de oude drukken « *Speculum aureum animae peccatricis* ». Onder dezen titel werd het reeds gedrukt in 1471, dus toen de schrijver nog in leven was, en daarna nog zeer veel heruitgegeven. Het mag dus gerekend worden (met de werkjes « *Speculum amatorum mundi* » (1471) en « *Speculum conversionis peccatoris* » (1473) van Dionysius), onder de vroegste voortbrengselen van de opkomende boekdrukkunst.

5. « *Speculum of Stimulus poenitentiae* », wordt weleens door de bibliografen « *Speculum senectutis* » genoemd.

Bostius (23) schrijft dat daarop volgen gebeden « *Speculum senectutis, cui orationes secundum ferias, pro praeparatione ad mortem adjecit* (auctor), *quod utinam multiplicatum esset* ». Deze gebeden werden echter tot hier toe nooit terug gevonden.

Op den vijfde spiegel volgt in de uitgave van Montreuil-sur-Mer (24), een z. g. zesde spiegel « *Speculum agonizantis peccatoris* », waarvan nergens gewag gemaakt wordt. De uitgevers veronderstellen dan ook dat het als een besluit van den voorafgaanden spiegel moet zijn ofwel de verloren gewaande gebeden, waarvan sprake bij Bostius. Het stukje begint met de woorden « Heu, heu, et plus quam heu me miserum et infelicem peccatorem, qui tot in angustiis... » en het eindigt « *Quisquis igitur rationis capax, quantum salutis congruere judicaverit, in hoc speculo semet assidue contempletur* » (25). Zooals men kan opmerken, is de aanhef in den trant van Jacobus: zichzelf steeds vernederen en beschuldigen, zooals we hem zullen leeren kennen uit zijn « *Colloquia* », deemoedig en eenvoudig.

II. — « *Speculum Solitariorum* » en « *Speculum mortaliuum* » 26).

Behalve de vijf voorgaande spiegels bestaan er nog op naam van Gruitrode twee andere, in handschrift bewaard op de Kon. Bibliotheek te 's Gravenhage, cod. 129 G 10, (anno 1466). Of dit werkelijk van Jacobus van Gruitrode is, kunnen we vooralsnog niet uitmaken, omdat we het niet hebben onderzocht. We moeten er op wijzen dat men vrij lang onze Jacobus verward heeft met Jacobus van Jüterbock, een ander welgekende Karthuizer uit de XVe eeuw, geboren te Jüterbock, in Saksen, omstreeks 1380. Deze heeft zeer veel en verscheiden werken geschreven, waarvan slechts enkele uitgegeven werden, o. a. een *Speculum clericorum* (27).

23) Bostius. De Viris illustr. Cart. Ord. C. 31.

24) Tom. 42. blz. 813.

25) Tom. 42. blz. 817.

26) Deze mededeeling hebben we met genoegen en in dank ontvangen van Dom. J. Huyben.

27) Zie over dezen schrijver het artikel van S. Autoire in « Dictionnaire de Th. Cath. » 1924. Fascic. LX. col. 297.

b) *De Colloquia of Dialogi.*

I. — « *Colloquium Jesu et eremitaë* » en « *Colloquium Jesu et discipuli* » Beide werkjes werden nooit uitgegeven en we hebben ze ook niet in handschrift kunnen terugvinden.

II. — Het « *Colloquium ihesu et monachi* » werd ook nog niet gedrukt, maar het bestaat nog in handschrift op de bibliotheek van het Seminarie te Trier, codex 148, geschreven in het jaar 1479 in St. Mathias te Trier (28). Het begint met de woorden: « (Fol. 54-62) *Colloquium ihesu et monachi: Verbum mihi ad te, princeps celi...* » Dit is de gewone inzet van al de samenspraken bij Guitrode: hij vraagt eerst de toelating om te spreken en dan stelt de aangesprokene de vraag: « Wie zijt gij? ».

III. — « *Dialogus ihesu et prelati* ». Werd ook nooit gedrukt en bevindt zich in handschrift in denzelfden codex te Trier, n. 148. De beginwoorden zijn: « *Fac mecum Jesu dulcissime...* » (Fol. 172-182).

IV. — « *Inter Jesum et senem dialogus* » of « *Dyalogus Jesu et Senis* ». Dit werkje werd uitgegeven samen met het « *Exhortatorium noviciorum* » en « *Dialogus inter Jesum et puerum* » (29). Het bestaat nog in hss. te Trier in den reeds vermelden codex 148, fol. 63-66. « *Dialogus ihesu et senis: Ne indigneris...* » Het werd ook heruitgegeven bij de werken van Dionysius, naar de 2^e uitgave van Keulen, en begint met een gewijzigden tekst (uit Gen. XVIII, 30, 27): « *Senex. — Ne, quaeso, indigneris, bone Jesu.* » De eindwoorden zijn: « *Senex. — Eia, Jesu bone, hanc gloriam mihi praestare et praeparare digneris. Amen.* » In dit boekje ontbreekt wel het auteursmerk van Jacobus « *Spiritu Jesu operante* », maar anderzijds vindt men er ook niet wat men terecht zou verwachten, indien het een werk ware van Dionysius, o. a. de verdeeling in artikels, een prooemium en een schriftuurtekst toegepast op het onderwerp. De vrome, dee-

28) Bijzonderheid medegedeeld door Dom. J. Huyben.

29) Deze drie werken werden onlangs heruitgegeven. Opera S. Dion. Tom. 38. « *Exhortatorium* » blz. 523-545; « *Inter Jesum et senem dialogus* » blz. 179-183; « *Inter Jesum et puerum dialogus* » blz. 185-207.

moedige toon, de innigheid en de oprechtheid van het gevoel zijn eigen aan Guitrode en vinden we ook terug in zijn overige samenspraken.

Het « *Exhortatorium noviciorum* » begint met den evangelietekst Luc. 9, 62, en bevat een prooemium, 11 artikelen en de eindwoorden « *Ad laudem et gloriam Omnipotentis, qui est super omnia Deus sublimis et benedictus. Amen.* » We behoeven niet verder te bewijzen dat dit werkje door Dionysius opgesteld werd. Dit geldt ook voor het volgende.

Het « *Inter Jesum et puerum dialogus* » begint met den evangelietekst van Marc. 10, 16, en bevat een prooemium, 9 artikelen en de slotwoorden: « *in caritate proficiens, ad laudem et gloriam Omnipotentis, qui est super omnia Deus sublimis et benedictus. Amen.* ».

In een door Dionysius zelf opgestelde lijst van zijn boeken (30), treft men ook dit werkje « *Dialogus Jesu et senis* » aan, samen met het « *Dialogus Jesu et pueri* ». Dit zou rechtstreeks tegen onze meening indruischen, maar we moeten ook zeggen dat Dionysius verschillende lijsten opgemaakt heeft en dat deze niet in alles met elkaar overeenkomen. Daarenboven kan hij zich ook weleens op de 187 titels der boeken vergist hebben en eenige hss. van Jacobus, die zooals we hooger zagen onder zijn werken gemengd waren voor de zijne hebben aanzien. Wat hier ook van zij de vergelijking tusschen de twee werkjes volstaat om, naar de innerlijke critiek te oordeelen, het « *Colloquium Jesu et senis* » aan Jacobus toe te kennen, niettegenstaande het vroeger en ook nog in de laatste uitgave voor een werk van Dionysius werd gehouden. Het « *Colloquium Jesu et pueri* », al is het een kind dat spreekt, is toch veel ernstiger, stijver en geleerder opgevat en uitgewerkt als het gemoedelijk onderhoud tusschen Jesus en den ouderling.

V. — « *Dialogus Mariae et peccatoris* » (31).

Dit boekje bestaat nog in handschrift te Trier op de bibliotheek van het Seminarie, codex 148, fol. 72-74. Het begint met de woorden: « *Verbum mihi ad te, peccator.* » We kennen dit begin reeds, eigen aan Jacobus' *Colloquia*.

30) Opera S. Dion. T. I, blz. LXII.

31) Ibidem. T. 42. blz. 635.

Er moet ook nog een handschrift bestaan (nr. ?) op de Bibl. Nat. te Parijs, uitgegeven bij de werken van Dionysius (Tom. 42, blz. 635) met dezen titel « Pulcher et devotus Mariae et peccatoris dialogus, seu liber de spe bona eligenda et mala spe ac desperatione fugiendis, per fratrem Dionysius cartusiensem de Ruremunda editus, et per dominum Johannem de Sancto Geminiano eximium theologiae professorem suppletus atque additionatus ». Het werd afgeschreven door E. H. L. M. Vial, Priester.

Bij Hain staan nog twee drukken vermeld: n. 6250, z. d. pl. en drukker; en n. 6101, in 1494 gedrukt te Bologna. Ook Campbell beschrijft een Latijnsche uitgave op n. 593, die wel dezelfde zal zijn als n. 6250 van Hain. Een exemplaar hiervan berust te Brussel op de Kon. Bibl. Bij Campbell wordt een Nederlandsche druk besproken (n. 591), gedrukt in 1488, te Antwerpen bij Ger. Leeu.

Het is duidelijk, zoo zeggen de uitgevers van Dionysius' werken (32), dat de bibliografen of voorzeker de eerste uitgevers zich hebben vergist toen zij schreven dat zekere Johannes de Sancto Geminiano, een gekend Dominikaan (33), die stierf in 1313, zou aangevuld of bijgevoegd hebben een werk van een Karthuizer, die in het begin der XVe eeuw geboren werd. Dezelfde uitgevers schrijven dit werkje toe aan Dionysius van Ryckel, en een tekst, die er in voorkomt leggen ze op de volgende wijze uit. Er staan nml. de woorden van de H. Maagd « Neminem etiam deterreat praesens Turcorum et futura Antichristi persecuti » (34). Dezen tekst brengen ze in verband met de groote invallen van de Turken sedert 1440, waartegen Dionysius (35) heeft ingewerkt, en de voorspellingen over de komst van den Antichrist, waarover Hendrik de Hassia, Karthuizer, reeds gewaagde in zijn tractaat « Contra quemdam eremitam de ultimis temporibus vaticinantem » (36), en waarover ook Dionysius spreekt

32) Ibidem.

33) Echard. Biblioth. Praedic. Tom. I. blz. 528.

34) Opera S. Dion. Tom. 42. blz. 638C.

35) Ibidem. Tom. 36. blz. 501.

36) Pez, Thesaurus Anecdorum. I. blz. 508.

in 1432 of 1436 in zijn werk « Dialogion de fide catholica » (37).

Wij zijn echter van meening dat dit tractaatje aan Jacobus moet toegekend worden. Weliswaar heeft Dionysius ook een menigte « Colloquia » en « Dialogi » geschreven, o. a.: *Dialogus inter Christum et sacerdotem*, (Tom. I, blz. LIX); *Dialogus inter Christum et principem* (Tom. I, blz. LXII); *Dialogus inter Christum et principissam* (Tom. I, blz. LXII); *Dialogus inter Jesum et puerum* (Tom. 38, blz. 185); en nog tien andere over allerlei onderwerpen. Maar de uitgevers voegen er aanstonds bij « Verumtamen non inconsultam fortassis conjecturam liceat exponere. Inter varias D. Jacobi de Gruitroede, Cartusiani, peculiaris Dionysii nostri amici et in scribendi aemuli lucubrationes, notant bibliographi: N. 22, *Dialogus alius Mariae et peccatoris*. Porro Jacobi hujus mss. varia cum Dionysiinis codicibus in biblioth. Ruremunden si asservata fuisse probe novimus. Unde etiam non modica praeberetur suspicandi ansa et praesentem dialogum pari modo prodiisse » (38).

Niet alleen om deze reden denken we, het werkje aan Jacobus te moeten toekennen, maar ook omdat wederom de beginwoorden zoo 'n treffende overeenkomst hebben met zijn andere « Dialogi ». Zoo luidt het incipit: « Peccator. — Verbum mihi ad te, O Regina coeli, reginarum Imperatrix. — Maria. — Quis enim es tu? — Peccator. — Nescio quid dicam aut quid respondebo tibi: quippe nihil sum, separatus, proh dolor! et divisus grandi criminum sarcina a vero esse quod est Deus... » — Dit zijn bij Gruitrode geen gemaakte woorden, geen holle klanken, als een van buiten geleerde les om zijn onderhoud te openen, maar ze komen voort uit de overtuiging dat men tot God of de H. Maagd moet spreken met eerbied en nederigheid. In het explicit is er zeer waarschijnlijk verandering aangebracht: « Tuas ergo ipsas atque ineffabiles laudes et tua praeconia nimirum infinita, non ego aut aliquis mei similis, sed justus ipse potius ac beatus tuaeque majestati devotissimus Bernardus, una cum Anselmo tibi quoque devotissimo, in haec sua

37) Opera S. Dion. Tom. 18. blz. 443A

38) Opera S. Dion. T. 42, blz. 636.

angelica certe magis quam humana verba decabtet. Explicit dialogus Mariae et peccatoris » (39). Met deze woorden wordt het Colloquium verbonden aan een ander werkje dat niet van Grutrode is. Wellicht werd deze verandering aangebracht niet door Joannes de S. Geminiano, wat onmogelijk blijkt, maar door een ander die het volgend tractaatje op dezen naam heeft afgeschreven.

Het werkje « *De laudibus B. Mariae Virginis* » (40), hier met het *Colloquium* verbonden, werd reeds bij Migne (41) uitgegeven onder de onechte werken van den H. Bernardus. Het behoort, naar ons meening, niet toe aan Grutrode omdat vooreerst deze nooit een groote opeenvolging van citaten uit andere schrijvers aanbrengt in zijn werken en hij in zijn « Hortus aurearum rosarum » een citaat geeft uit het boekje « *De laudibus B. Mariae Virginis* » en niet eens het zijn boek noemt. Het boekje eindigt met de woorden: « Praestet hoc nobis, o Maria, Filius tuus Jesus Christus. Deus et Dominus noster. Cui laus, honor, decus et gloria in sempiterna saecula. Amen. » Het zal dus ook waarschijnlijk niet aan Dionysius van Ryckel mogen worden toegeschreven.

Hierboven hebben we aangestipt dat er bij Petreius (42) en Morotius (43) sprake is van een tweede of « *Dialogus alius Mariae et peccatoris* ». We denken dat dit bij vermelde bibliographen een vergissing is, dat ze het boekje « *De laudibus B. Mariae Virginis* » aanzien hebben als een tweede Dialog ofwel dat dit het exemplaar is door Campbell beschreven op N. 905 en bewaard aan de Kon. Bibl. te Brussel. Het werd gedrukt te Gent bij Arnold de Keizer in 1483 en begint met deze woorden (Fol. 127v.) Incipit

39) Opera S. Dion. T. 42, blz. 640.

40) Ibidem. T. 42, blz. 643-646.

41) Migne. P. L. T. 184, col. 1009.

42) Petreius. Biblioth. Cart. blz. 150.

43) Morotius. Theatrum Chronol. Ord. Cart. blz. 94.

Naderhand hebben wij het hieronder beschreven incunabel A 1782 (Inc. 1291) aan de Kon. Bibl. Brussel uitgeleend en vergeleken met de uitgave in de «Opera» van Dionysius v. R. Wij hebben opgemerkt dat de tekst van deze uitgave wel bijna met de helft verlengd is (op het incunabel) door interpolaties, vooral schrifuurteksten. Ook de tekst over de invallen der Turken staat niet in het incunabel en het explicit, alhoewel verschillend, is normaal en wordt niet verbonden met het werkje: « *De laudibus B. M. Virginis* ».

dialogus consolatorius gloriosissime virginis intanctaque dei genitricis marie et peccatoris. Marie inqz verbis dulcissimis consolantis peccatoris vero bene sperantis consolati ». Op fol. 130r. staat dit explicit: « Festina miseris misereri virgo beata. Nam te si recolis misero fecere beatam. Ergo bea miseros quorum te culpa beavit. Virgo maria pia splendens orbisque lucerna. Per tua presidia nos duc ad regna beata ».

VI. — « *Colloquium Jesu et peccatoris* ».

Vooraleer we dit zeer verspreide werkje bespreken, zullen wij de ons bekende handschriften en uitgaven vermelden.

De nog bewaarde handschriften zijn:

- 1) Brussel, Kon. Bibl. cod. ? (II 112). XVe eeuw. Fol. 2b-14b. Oud-Limburgsche tekst. — Op fol. 1r staat « Dit is eyn samensprekinghe ihesu ende des sonders mit vele andere materien. » met een inhoudstafel en onderaan « Dit boeck hoert toe den broederen der derde ordenen bynnen der stad maestricht te sinte bartholomeus » Op fol. 1v. werd door een ander hand geschreven « Eyn samen sprack ihesu ende des sonders », en het laatste blad vermeldt den naam « C. P. Serrure. 1863 » Dit handschrift werd uitvoerig bescreven door W. de Vreese, daarom geven we hier slechts het incipit « Eyn samen spreken ihesu ende des sondaers. Die sondaer. Ich hebbe eyn wort totty... » en het explicit: « want hi een geselle was groter tribulacien soe sall hy een gheselle syn ongemetenre glorien. »
- 2) Brussel, Kon. Bibl. cod. 2227 (4635). XVe eeuw. Latijnsche tekst. Fol. 1-34b. Geen aanduidingen op omslag of binnenbladeren. Titel « Dialogus crucifixi et peccatoris. Ignosce, quaeso, benignissime Jesu Crucifixe indignissimo et infelici, tecum aliquantum volenti loqui servo. » Explicit « Si haec fideliter feceris. in die illa terribili securus eris ».
- 3) Trier, Bibl. Seminarie. Cod. 148 (geschreven a. 1479 in S. Mathias te Trier) Fol. 67-71b. « Dialogus ihesu et peccatoris: O vos omnes qui transitis... »
- 4) St. Truiden. Bibl. Minderbroedersklooster. Cod. III, 1 (vroeger n. 66). Werd beschreven in Arch. Franc. Histor. T. XXII, Blz. 395. Het dateert van 1477 en hoorde toe aan het klooster der Reguliere Kanunnikken van Korsendonck, bij Turnhout. Fol. 1-18r. (De passione Christi colloquium Jesu et animae) Rubr. « Incipit devotum colloquium lesu dolorati et animae devote de dolore et passione Domini nostri Iesu Christi. » Incipit. « O vos omnes qui transitis ... dolor meus. Eya predulcissime atque amantissime Iesu, nichil in hac vita. »

Desinit. « sed ut eius similitudo in me efficaciter imprimatur et suum in me effectum salubrem iugiter operetur ad laudem et gloriam tuam. Amen. Explicit 1477 » (44).

De incunabeldrukken staan vermeld bij Campbell:

- 1) Nr. 464, rond 1486, Antwerpen. — Exemplaar te Keulen en te Cambridge.
- 2) Nr. 465, in 1487 te Antwerpen gedrukt.
- 3) Nr. 466, in 1488, Antwerpen. — Exempl. te Antwerpen, Museum Plantin-Moretus, Nr. R 10 16. Door ons geraadpleegd.
- 4) Nr. 467, in 1490 te Deventer gedrukt.
- 5) Nr. 468, in 1491 te Deventer gedrukt. — Exemplaren te Deventer, Atheneum bibliotheek, te Berlijn en Trier op naam van Jacobus de Clusa.
- 6) Nr. 469, tusschen 1494-1500, Antwerpen. — Exempl. te Haarlem, Stadsbibliotheek op Nr. 156. Geraadpleegd.

De vijf eerste incunabelen bevatten den Latijnschen (45) en het zesde den Nederlandschen tekst. Het laatste heeft dezen eigenaardigen titel: « Jhesus ende de sondaer Sprekende te samen seer troestelick van onser zielen salicheit, getrocken wt den latine van enen deuoten broeder van der kathuyser oerden... ». Bij de Latijnsche uitgaven staat geen naam vermeld en hier wordt gezegd dat het werkje uit het latijn vertaald werd en geschreven is door een Karthuizer.

7) Nr. 1505, zonder nadere aanduidingen van uitgever of datum. Het opschrift is « Sank (van den) des gheestelijken

44) Dikwijls staat op het hs. de naam van den afschrijver « G. Scots scripsit ».

45) We hebben het Latijnsche hs. 2227 (4635) Brussel, Kon. Bibl. vergeleken met den tekst der Latijnsche incunabelen en bevonden dat ze weinig van elkaar verschillen: slechts eenige andere woorden (b. v. het hs. heeft: quaso = rogo, crucifixe = christe, penasque = trisitiasque, dampnabilem = horrendam, malis perpetratis = peccatis commissis, enz.) waaruit men toch kan opmaken dat ze waarschijnlijk twee verschillende vertalingen zijn van een grondtekst. Nochtans blijken ze niet denzelfden grondtekst bewerkt te hebben omdat ook veel volzinneji verplaatst zijn: o. a. het hs. eindigt met de woorden: « Si haec fideliter feceris, in die illa terribili securus eris » en daarna volgen in den druk nog vijf zinnen die in het hs. ook voorkomen maar meer naar voren in den tekst staan. Hoe dit uitleggen?

Het Nederlandsche incunabel van de Stadsbibliotheek te Haarlem is ook vrij vertaald naar den Latijnschen tekst: Vergelijk bij voorbeeld het incipit: « Die sondaer sprecht oetmoedelijck aldus. O alder goedertierenste heere Jesu Christe, vergheeft my uwen knecht dz ic een luttel begere met v te sprekene. » met het Latijnsche incunabel. Dit eischt nog een ernstig onderzoek.

nachtegaels, een dialogus oft suete 't samensprake tusschen den gecruysten Jhesu ende den sondaer. »

We hebben nog latere drukken gevonden van Keulen, in 1576, 1590, 1607, 1620 enz., maar daarin is gewoonlijk medeuitgegeven een of twee werkjes van Lanspergius.

Het boekje werd ook in het Spaansch vertaald door Fr. Dominico Viota en gedrukt in 1576 en 1580 te Saragossa bij Michaël Huesca, en in 1616 te Ilerda bij Lud. Maneschal.

Een latere Nederlandsche omwerking van het zelfde boekje schuilt ook onder den titel « Een boekken vander minne Gods » beschreven bij Nijhoff-Kronenberg, op n. 444, en waarvan een exemplaar berust te Gent, Universiteitsbibliotheek, te Antwerpen in het Minderbroedersklooster en op het Museum Plantin-Moretus. Het boekje werd in 1512 te Antwerpen gedrukt bij Jacob van Liesvelt.

Ons onderzoek strekt zich slechts uit tot de twee eerste handschriften en de drie aangeduide drukken. We kunnen echter vermoeden dat ons oordeel aangaande het werkje niet zal gewijzigd worden door het onderzoek van de twee overige hss. die beginnen met de woorden « O vos omnes » omdat reeds in de XIIIe eeuw een dergelijk tractaatje in omloop was en we gissen, met alle voorbehoud echter, dat beide hss. dit werkje bevatten.

We moeten nu aantoonen dat er van dit « Colloquium Jesu et peccatoris » twee onderscheiden redacties bestaan en dat het eerste hss. een Oud-Limburgsche tekst bevat.

Om ons evenwel een langen uitleg te besparen, laten we hier den integralen tekst volgen.

(Fol. 2r.) Eyn samen spreken Ihesu ende des sondaers.

Die sondaer. — Ich hebbe eyn wort totty, O gecruyste Ihesu hoer (46) mij.

Jhesus. — Wie bistu?

Die sondaer. — Eyn sondich mensche in onreynicheit ende stanck mengherhande sonden gheuallen, werdich daeromme hier nae te vallen in die ewige droefheit der hellen.

Jhesus. — Den van helsen yamerlicken vall en wille niet ontzien soe verre als du weder comen wilste inden wech der doochden want ich die die alre vrolickste ende die alreweeldichste in

46) In het hs. voer.

mijnre godlicheit ende die den enghelen schinck den dranck der blijtschap ende glorien hier beneden geclommen ben vanden coninckliken troon mijnre hoghen glorien in die onbegrijpelike bitterheit Des menichfuldighen lijdens dat ich in mynre zielen ende in mynen lichamen ende in allen mynen leden ende synnen willichlick geleden hebbe waer om anders dan dattu verloost soudste werden vander ewiger pijnen der hellen ende gebruken soudste der onsprekeliker glorien alre engelen ende heiligen in myn rijck des ewighen leuens. Hier omme vander grootheit dijnre sonden en wille nyet mishopen (fol. 2v.) ich wilre gherne alle vergheten alsoe verre als du dyns quaets willen ende quader ghewoenten vergheten wilste noch di en veruaer nyet die grootheit dynre sonde Want ich ben veele meer barmhertich du du sondich mensch dyn sonden syn groot Bistu eyndich sondich mensch ich ben dat lamp gods die aff gedaen hebbe die sonden der werelt die nyet gecomen en ben omme die rechtuerdige te roepen mer die sondaren Ende voertbaer segghen ich dij dattic meer barmherticheiden ende minnen in my vynden sulste dan du soudste dorren hopen ende begheeren. Ich wille ghemynt werden ic wille dat men op mij betrouwen hebbe.

Du sulste mit my dich versoent vinden eest dattu di mit rouwighen suchten misdadich kennes ende mij genadich vinden Mich en is egheyne melodye zueter van geluyt dan dat die sondaer syne stemme beghiete mit tranen ende breke mit herteliken suchten.

Die sondaer. — O zoete heer ich weyt waell dat myn ziele meer ghemynt is van dy (Fol. 3r.) dan van my seluen Want die schriftuer der waerheit seet Die willens mit op sat sondich die hatet syne ziele.

Ihesus. — Die vuyricheit der minnen Die ich waell xxxiiij iaer lanck in mynen herten totten menschen ghedraghen hebbe ende hebbe gheopenbaert in mynre lester passie my mit sachtmoedighen ende gewariger verduldicheit ouer gegheuen te steruen Ende inden eersten eer ich van mynen vianden gheuanghen wart om te openbaren mijnen gheloeuighen die onghemetene droefheit mynre zielen. Worde ich vut allen, mijnen leden bloet sweyten want dat cruce mynre passien ontfinck ic in mynre moeder lichame sonder welck cruce ich nye en was in dese werrelt ende mijn moeder my in haren maechdeliken buyck ontfanghende ontfinck tsamen dat sweert des rouwen dat haer deck daer nae nye in desen leuen en gebrack.

Die sondaer. — O ghecruyste heer Ihesus op (Fol. 3v.) dat ich dij ouermids minne ende medeliden eyne ontfanckelike offerande werden moege soe wille my leeren vanden saken dyns gestadeliken lydens.

Ihesus. — Die ghedenckenisse mynre passien en sall in des keersten menschen herten nommermeer verdorren Want nye en verschierde alsoe seer costelike henxsele eynghe ioffrouwe voer

die boerste gedragen als die oeffeninghe mynre passien verchiert die deuote ziele Hier omme ontdecke dyn herte ende aendencke mit leuendiger mynnen dat ich in allen mijnen leuen geleden hebbe tweerhande martilie voer dij Dat eyndich in mynen lichame Dat andere in mynre zielen Van mynen lichameliken hebstu geschreuen inder ewangelie mar vanden lyden mynre zielen sulstu weten dat ich began als ich in mynre moeder lichame ontfangen was Ende myn ziele den lichame in gestort was Ende duerde sonder ophouden xxxiiij jaer lanck tot dat myne ziele inden cruce vanden lichame sceyde. Ende hieromme (Fol. 4r.) was ich martelare noch rustende in mynre moeder lichame want allen dat ich leyt inder nacht doen ich geuanghen was Ende des daichs daer nae doen ich gedoedt wart dat hadde allte voren myne ziele gheleeden die altoes sach ende verstonde die pijnen ende een yeghelick pijn bij sonderlinghe die sy mit haren lichame lijden soude mit bitteren gheuoelen Ende mijne ziele becade wanneer ende hoe seer ende in wat manieren ende van wien sy in toecoemenden tyden ghepynicht solde werden Ende sy sach ende becade alle die valsche worde alle die slaghe der gheyselen ende alle die gate der wonden alsoe dat alle mijn leuen was toe geuoecht den alre bittersten lyden. Och hoe decke suchte ic ende beefde van lyden in mynre lieuer moeder lichame van welken suchten haer herte smertelick gheslaghen wart dan van dusent blixem off donre Och hoe decke bedroefde haer gheyst om my haren heylgheuer dien sy gheuoelde (Fol. 4v.) alsoe ghecruyst in hare lichame Och hoe decke doerghinck dat sweert des rouwen haer heilighe ziele.

Die ander sake mijns gestadigen lydens waren die alre scarpste rouwen der gebenedieder maghet mynre moeder die van der tyt dat sy my ontfinck volcomeliker bekende allet dat ich lyden soude dan namaels doen ich ghedoodt was ye die Ewangeliste deden die mijne passie beschreuen hebben.

Hier omme vanden voerweten mynre passien was sy altoes ghemericlyt welke martilie mynre moeder alre bitterste doersneyt myn herte Ende aldus hebbe ich in allen mynen lyden twee cruce ontfangen. Dat was myn eyghen cruce ende dat cruce mynre moeder Van welken du weten sulste inder waerheit dat alle die martilien van allen mertelieren te samen genomen waren ende gheleden soelen werden van eynghe (Fol. 5r.) vutuercoren voer mij ende omt heilighe gheloeue. Alsoe dat nye lyden van eynghe mynen lieuen vrienden geleeden en is ich en hebt bitterliker geleeden off geuoelt in mijn herte dan die gheenen die dat in synen lichame ontfinck.

Voert sulstu weten dat alle sonden voerlyden, teghenwoordich ende toecomende myn herte altoes pynichde ende waren mij saken gestadichs lijdens welke sonden ich all te voeren claecliker sach dan eyndich mensche soude alleyn bekennen moeghen. Want in dien dat ich ghewoerden was verloesser ende aff nemer alles quaets, dat die mensche verdient hadde ouermids die sonden

Aen nam ich alle sonden alre sonden te beschreyen ende te besuchten ende te beteren als off ichse selue misdaen hadde. Ende hieromme was ich die grote sondaer van welkes penytencie meer blytscappen is ende was inden ewighen leuen, dan van allen choren der engelen.

Item opp dat ich (Fol. 5v.) die menschen vander pynen der hellen verloessen mochte soe moest ich voer een yghelik dootsonde alsoe wele lydens betalen dat voer die godlick rechtuerdicheit ghelyken mochte eynde ygheliker pynen der hellen die eyn yghelike sondaer bij sonderlike waer schuldich te lyden.

Noch eyn ander reden myns gestadighen lijdens was dese: Want ich sach claerlick dat ghehn mensche medelyden alst betaemde ouer my hebben en soude noch bekennen mi die grootheid mynre mynnen vut welker ich die bitter doot willens voer hem leynt om mynen hiemelschen vader te versoenen om die menschen vanden helschen pynen te verloessen om alle sonden te vernielen, ende om den mensche te trecken tot mij ouermids tot mij.

Ten lesten vanden crachten weggen mynre zielen was mijn lijden onbegrijpelijk allen menschen want ich was volcomelick mechtich ende willich (Fol. 6r.) alle mynne inwendighe crachten gheuesticht te houden in gestedighen ouerdencken all deser voernoemden redenen ende saken.

Die sondaer. — O goede heer besitte ende regiere mich alsoe dat nommermeer verloeren en blyue die verdienste als menichs lydens.

Jhesus. — Die verdienste mynre passien en becomen noch en baten nhemant dan alleyn den gheenen die mich daer van danckaer syn ende mit my steruen ende hon mede cruce.

Die sondaer. — O jhesu, nog moet ich mishopen want wie sall ich dich danckaer moghen syn van soe voele pynen ende mynnen werden allen die leuen van adams kinder ende allen den tijt der werelt. Ende die arbeit alre menschen die ye gheweest hebben ende nog syn off namaels wesen soelen dat en waer nyet te gelijken tot dynen leuen dattu gesat hebste voer my dan als eyn sterre totter sonnen ende als eyn druppel waters teghen (Fo. 6v.) die gansse zee.

Jhesus. — Ich bekenne dattu arm best dattu wenyich te gheuen hebste doch nestu twee pennynge. Dese syn dyn lichame ende dyne ziele wilstu my dese mit gansser hertten offeren soe voldeystu my voer mys leuen ende voer myn steruen. Dat ich ghegheuen hebbe om dy.

Die sondaer. — Voerwaer die dich nyet en wilt offeren syne mynne ende syn leuen mar die ziele die eertsche dinghen mynt die is beulect ende onwerdich dynre mynnen.

Jhesus. — Salich is die menssche die alleyn sueckt die godlicke dinghen die alleyn die hiemelsche dinghen mynt ende die

alleyn myns ende der hiemelscher ewigher blytscapen begheert te ghebruken.

Die sondaer. — O zuete ihesus waeromme begheerstu gedient te werden van my die doch nyet en behoefs die ghediensticheit der engelen?

Jhesus. — Ich en eyssche nyet van dy dat my vorderen mach maer ich reken my seer van dy ghedyent (Fol. 7r.) te werden eest dattu getrouwelyck volbrenghes, dat di seluen salich is Hier om wille ich van dy ghemynt ende ghedient werden op dattu my mit dy vereynighes ende salich moeghes syn.

Die sondaer. — O ihesus wie is die mensche die dich warachtelick dient.

Jhesus. — Die my nae volget myn leuen ende mijnse seden.

Die sondaer. — O mynlicke heer, ihesu soe ich dyne worde meer drincke soe my mond doerst. O Heer nog leer my vanden geysteliken mede (47) cruydighen der devoter zielen.

Jhesus. — Ghelyck dat ich aenden cruce vut gherect was mit allen mynne leden tot allen syden opwarts ende nederwartz ter rechter syden ende ter slyncker syden alsoe moet dyn herte ouermids minne utgherect syn opwarts totmich dynen heer dynen god ende dynen verloesser te mynnen Ende om dat ich dij eerst ghemynt hebbe nederwartz dy seluen te mynnen waeromme omme dyne salicheit vromeliker werkende Ter rechter syden dynen vrunt te mynnen in goide. Ter slyncker syden dinen viant (Fol. 7v.) te mynnen want ichs wael verdient hebbe.

Voert sulstu weten ende nae volghen dat ich in vyff steden principalic ghewont was alsoe sall dyne ziele mit vyff gheysteliken wonden gewont wesen.

Die wonde mynre syden ende myns herte sall in dy wesen een wonde der mynne om my te begheeren mit alle dynre crachten ende vut alle dynre zielen ende oeck omme medelyden te dragen ende te hebben van mynre rechter hant sall in dich wesen eyne wonde der droefheit om te beschreyen dien rouwe mynre lieuer moeder welck lijden my alleyn kondich is.

Die wonde mynre slyncker hant moet in myne ziele wesen een wonde des rouwen ende der bescheemten om te beschreyen dyne sonden die eyne sake waren alle myns lydens ende mynre lieuer moeder.

Die wonde myns rechten voets sall in dich wesen eyne wonde des arbeys om mij nae te volghen in doochdeliken wercken ende in penytencien want ist alsoe dat ich geleden ende gearbeit hebbe voer dye (Fol. 8r.) sonden die ich nyet gedaen hadde willich ende van recht sulstu arbeiden ende lyden voer dyns selfs sonden.

Die wonde myns slyncken voets sall in dich wesen eyne wonde

47) Mede, mee = honingdank.

der vreesen om eerustelyck te scuwen alle sonden daer ich mede vertoernt werde.

Die sondaer. — O goede heer ick gebenedie ende danck dij voer eyn yegelyck werck dynre godliker leeringhen tot mij onwerdigen sondaer, begeerende altoes voert te horen van di van deser nutter leer dyns cruys te draghen.

Jhesus. — Gelijck dat ich wredelick gepijnicht was mit drie grouen nagelen ende ant cruce gheslaghen Alsoe soelen dy vast halden ane dat cruce der penitencien ende des cloosters drie gheystelike naghelen Die eerste naghel sall syn alle dyns eyghens willen ende goetdunckens gheheel ouer te gheuen ouermids die geloefte der ghehoersamheit. Die ander nagele sal syn achterlaten ende versmadenisse alles tijtlijcks guets ouermids geloefte (Fol. 8v.) der armoeden Die derde nagel sal syn deruen alre vleyscheliker genoechten ouermids die geloefte der reynicheit.

Die sondaer. — O heer hoe scarp snydende syn my crancken mensche dese drie negelen wie sall ichse ghelijden?

Jhesus. — Eens dattu getrouwelic ouerdencks in wat armoeden arbeit ende lyden ich in dese werelt gheleeft hebbe ende mit swaren ende scarpn crucen der passien ich myns selfs glorie ghecocht hebbe ende soe vut deser werelt ghegaen ben het sall dich allet licht werden ende suet soe wat dich te lyden ouercomen mach En wilt nyet soeken genoechte deser wreld die totter ewiger pynen bringhen Volghe my nae die altoes gheleeden ende decke gheweynt hebbe alstu beschreuen vinden moeghes.

Die sondaer. — O heer mijn troost myne salicheit leer mich hoe ich dich naevolghen sall.

Jhesus. — Soe wie nae mij volghen wille die versake syns selfs ende heffe op syn (Fol. 9r.) cruce ende volghe my nae my dan nae te volghen is dat cruce der penytencie te draghen dagelyx Ghelijck dat ich nye sonder dat cruce der passien en was noch myn werdighe moeder sonder dat sweert des rouwen vanden vren dat ich in haren meechedeliken lichame ontfangen was totter vren des doots aenden cruce.

Hier om ghelyck dat ich willichlijck ende blijdelick geleden hebbe die alre scarpste pynen des herten ende des lichaams nyet voer mijne sonde mar voer die dyne Alsoe sulstu in allen tegenheiden ende lijden verduuldich syn Denckende dat mijne gracie is ende nyet myn toern. Ende dat die sonden mitten lyden des lichaams ghereynicht werden die mitter venoechten des lichaams ende des vleysches bedreuen syn Myn houft hynghe neder neyghende ane den cruce. Aldus sulstu dich vernederen ouermids gewarige oetmoedicheit ende dij nyet vermeten noch di bouen mynant te verheffen noch nyemant te versmaden.

Ich ben oetmoedich (Fol. 9v.) ghecomen totten houerdighen op dat ich die hoeverdige oetmoedich maken soude.

Item ich hinghe aen den cruce bloet ende naeckt Aldus wiltu mich nae volghen ende dat cruce der warachtiger penitencien

dragen soe moetstu van dy werpen ouertuldicheit alre dinghen Ghedenck altoes des exemples dat ich alle menschen voer geleyt hebbe inden ewangelie daer die rike mensche steruende inder hellen begrauen wart daer hem niet alsoe voele als eyn druppel waters van allen synen rycheiden nyet naevolgen en mochte Ende die arme naecte lazarus wt' vanden heiligen engelen geuoert in abrahams schoet voerwaer segghe ich dy dat nye rike mensche en starff hi en begheerde als hij steruen soude dat hi die alre armste gheweest hadde Ende daer en is gheyn rike mensche beruende inder hellen hi en woude dat hi die alre armste gheweest hadde waerom me op dat syne pyne eyn wenich te mynder waer.

Noch segghe (Fol. 10r.) wat dich dyne rycheit vorderen sall Waeromme en siet men nyet ane dat ich arm van eynre armer maget geboren was Ende dat ich die armen tot mynen apostelen vutuercoes Ende my nyet en ghewerdichde totten huysse des conincks te gaen. Waeromme dat my nyet en soude schijnen die riken te eeren Salich is hi die syne rycheiden voer hem seyndet inden ewigen leuen doer die hande der armer ende sonderlinghe der armer priesteren die mich nacht ende dach louen ende my daghelyx mynen ewigen vader offeren mit reynre conciencien inden outaer Die dan rycheit ende goet bouen slechte noetdorft vergadert ende dan ter doecht gaen wilt Die is gelyck als die swynnen (48) wille ende hem mit swaren boerden op synen rugge belasten Och hoe quaet swemmen eest in dese ongestadighe zee deser werelt mit voele onweders ende storms.

Hoert wat sinte pauwels myn vutuercoren apostel seet dat ghy te vreden syt ende v ghenoeghen lait als ghy hebt die voedinghe ende (Fol. 10 v.) daer ghy mede gedeckt werdet dats cleydinghe ende voedinghe des lichaems die vallen in becoringhen ende inden strick des duuels ende in voele onnutten ende scadeliken begerten die den mensche verdrencken in die doot ende ewighe verdoemenisse.

Ich segge v voerwaer alle die gheene die hon noet dorst hebben ende dan daer bouen nae goet staen tot haren behoeff dats onrecht voer gode ghericht.

Die sondaer. — O heer leert my traghden mensche voert waer mede dat ich dyne mynne in myn lauwe herte ontsteken moeghe?

Jhesus. — Egheyn dinck en verweckt soe seer tot eynen te mynnen als dat hy ghedenckt der minen die ni van my ontfangen heeft.

Die sondaer. — O heer vertelle my van dyne minnen die my bewesen is op dat ich dich weder tot dynre minnen onsteken mach werden.

Jhesus. — Ic hebbe dy my all gegheuen ende all ben ich dy tot dynre salicheit ende dattu deylachtich soudste wesen (Fol. 11r.) mynre gueden woude ich te voren deylachtich wesen dynre ar-

48) Zwemmen.

moeden ende dyns lydens hier om doen ich onsterflicke gos was ben ich mensche gheworden deylachtich dynre sterflicheit op dat ich dy deylachtich maken soude mynre godlicheit ende onsterflicheit. Ich hebbe hongher gheleden op dat ich dy mit mynre vleesch ende bloede spijsen soude. Ich hebbe dorst gheleden op dat ich dich den dranck des ewighen leuens schincken soude.

Ich ben om dich ellendich gheworden op dat ich dy die die armste waerste ende werdich der ewigher ellenden weder soude brynghen totten weeldigen lande der engelen.

Ich ben als eyn onreyn sondaer gedoept op dat ich die wateren heiligen solde, om aff te wasschen die sonden ende dich solde verloessen vanden ewighen helschen brande.

Ich ben voer dy becoort inder woestynen op dat ich dy soude geuen cracht ende const alle becoringhe mede te verwynnen.

Ich hebbe voer dy ghesoeten op eynen eesel (Fol. 11v.) op dat ich dy soude gheuen stede te sitten ende te rusten inden choren der inghelen.

Ich ben voer dy geuangen ende gebonden op dat ich dy van den banden der ewiger doet ontbinden soude.

Ich ben vernedert voerbij op dat ich dy verheffen soude.

Ich ben ontcleyt voer dy op dat ich dy bedecken soude ende mitter stolen der glorien cleyden soude.

Ich ben voer dy ghegheyselt op dat ich dich vanden geyselen des ewighen toerns verloesen solde.

Ich ben mit doernen gecroent op dat ich dy mit mynen ewigen rosen cronen soude.

Mijn ansicht is bedeckt geweest op dattu mijn alre genoechlicheste anschyn welcke vysion is die glorie ende vroude alre engelen ende heilighen soudste in ewicheit aen sien.

Ich ben bespuwd op dat ich dy soude wasschen ende dyne ziele soude werden werdich mij te kussen.

Ich ben mit gallen ende mit edick gedrenct opp dat ich dy honychuloyende fonteynen open luken soude.

Ich ben voer dy gestoruen op dat ich dy die onsterflicheit (Fol. 12r.) gheuen soude.

Ich ben begrauen opp dat ic die begrauinghe der heilighen benedyen soude.

Ich ben operstaen van der doot ende op geuaren vander eerden totten hemel, op dat ich dy gheuen soude hope ende exempel vander doot te verrysen ende in die hiemelsche glorie in ewicheit te regieren.

Die sondaer. — O heer wy willen alle mit dich regneren maer nyet mitti lyden wy willen alle dyns ghebruken maer niet nae vollghen.

Jhesus. — Eest dattu van mynen voetstappen doelste soe moestu vergaen ende verloeren bliuen. Ich het die alre gelouigher houft ben en wolde mynen lichame nyet op gevoert laten werden totter hiemelscher glorien dan doer den weech der tribulacien

ende des lydens hier om en wille egheynen sachteren weech soeken Doer ich doer ghegaen ben daer volghe mich nae Eest dattu nyet dolen en wilste ter hellen wart Ghedenck in allen lyden ende teghenheden dat myne gracie is nyet myn toern Ende dat die sonde (Fol. 12v.) mitten lyden des lichaems ghereynicht werden die mitter genoechten des vleesches bedreuen syn.

Onse heer seet soe wie nae my comen wilt die verloechen syns selfs ende draghe syn cruce ende volghe my nae ende wetet dat werwaer dat dese deuote volghinghe mich alsoe ontfanckelick is als off hy doen mit my gestaen ende gestoruen hadde Siet dat sall v cruce syn dat ghi draghen sult wildi nv myn mynnaren syn als ghy alle doeghen vercreghen hebt ende den wille gods onderdanich sijt nae wven vermoeghen. Soe suldy vanden ghenen die vch haten spottinghe ende achtersprake gherne verdraghen ende sult oech haren ougensoe seer mishaeghen ende soe onweert duncken dat syns voer doecht nyet rekenen en soelen dat ghy hon verdraecht Mer sy soelent voer bloetheit achten dat ghy v nyet wreken en dorr noch en condt all woudy v oeck wreken ende ontsuldigen. (Fol. 13r.) Dit en suldy nyet alleyn verduldlick ende gherne om gode verdraghen mer ghi sult sonderlynghen mit groter begheerten wven hiemelschen vader voer hon bidden ende sulste soe ghy meyst condt deuotelick ontsuldighen voer my ende myn beuelen voerwaer soe wie hem in dese sware teghenheden hem seluen verwynt ter eeren ende ter glorien des gheens die om hen gecruyst was alsoe decke als hy dit doet alsoe decke vrschet ende wedermaict hij die doot Xrs Ende alsoe decke sall hy dat bielde des gecruysten xpi in hem draghen. Eest oeck dat ghy dochtsam wercken doet ende sympelike inden wech gods wandelt soe soelen vwe goede werken van vch nyet goets segghen mer alles quaets Ende soelen v voele valscheiden aen seggen Ende en soelen vwe leuen van nyemant (Fol. 13v.) laten prijsen Eest dat ghy hiervan onbeweect blijft ende vch des verblijt ende in soe groter genadicheit te honwart blijft dat ghy altoes geryt syt mit goede herten all te vergheuen Dat sy teghen v misdaen hebben Ende alsoe te maell vut uch doen als off sy noyt gedaen en hadden. Ende sult hon raet ende hulp gheuen nae wven vermoeghen om synen wille die voer sijne viande dieten cruysten sonder haren wille bat. Ende nyet alleyn en vergaff hij hon dat sy hem misdaden mer hy begheerdese oeck te bringhen ten ewighen leuen in den weech der salicheit Want hy synen vader voer hon biddende was Soe wanneer ghy u in deser saken seluen verwynt om gods wille soe staet hy neuen v ghecruyst lyflyck ende lieflich ende werdelick ende ghy werdet mit hem ghecruyst Als ghy solaes der werelt vliet ende allen troost ende gherieff om mynen wille laet soe moechdy nae wven vermoeghen (Fol. 14r.) andworden dier ghelatenheit daer ich mede van aller menschen gelaten was alsoe decke als ghy vwe lieue vriende off vwe mager om die mynne vrs verloesers lait soe moechdi mynen

lieuen discipel gelijken die onder mijn cruce stont beuaen mit groten rouwen ende mede doeghen Die beroeinghe vves eyghens willen dat syn cleyder mynre naetheit Als ghy den gheen die v aenvechten ende doeghen ende lijden aendoen willichliken wyct Ende haer scalke woerde v aen vechten van tornicheit ende van onuerduldicheit mit gesaetheit vves herten ende zuerheit vwer woerde ende mit blijtschap vre anschyns ontfaet Alsoe dat vve sachtmoedige verduldicheit te rechte uwe viande soude doen scamen Ende haer houerdie mit vwer oetmoedicheit gebroken woerde Dan sall gewarichlick dat bielde mynre doot ende pynen in v luchten Ende oeck suldi nae dat exempel mynre getrouwer moeder ende myns liefs ionghers in v altoes draghen die memorie (Fol. 14v.) mynre passien sij in uwen gebeden in uwe worden ende in allen vwen wercken.

Soe wie dat dit doet dats eyn gewarich naevolgher ihesu xpi ende hi sall hem oueruloedlick mit alre ghenoechten dyenen. O wie seer sall dan die hiemelsche vader mit aldusdanighen discipel glorieeren die dit cruce op synen hals heuet ghenomen. O wie seer sall hem die heer verblijden van aldusdanighen discipel die hem aldus heeft synre passien gelyckt ende aldus om synen heer steeft. Dese sall in hem geoelen dat hy in xpo ihu gheuoelt. Mit wie groter glorien waendi sall hij inden ewigen leuen verhaen syn Ende mit wie groter eeren verhoecht hi want hi een geselle was groter tribulacien soe sall hy een gheselle syn ongemetenre glorien.

Al wie dezen tekst aandachtig leest en een weinig den inhoud van het gewone « *Colloquium Jesu et peccatoris* » kent, ziet aanstonds dat de inhoud van beide werkjes merkelyk verschilt. In het Latijnsche *Colloquium* spreekt Christus vooreerst over zijn groote liefde in het lijden, daarna over het dubbel martelaarschap dat Hij geleden heeft in het lichaam en in de ziel; en dit wordt bewezen ex autoritate, ex signo en ex ratione. Men merkt aanstonds op dat het werkje een bewerking heeft ondergaan door een zeer wijsgeerig aangelegden geest, die alles volgens de godgeleerdheid, met bewijzen, verdeelingen en onderverdeelingen uitlegt. Er worden dan drie oorzaken opgegeven van het geestelyk martelaarschap van Jezus, vervolgens legt Christus de woorden uit van het H. Evangelie « Qui vult venire post me. abneget semetipsum. et tollat crucem suam quotidie et sequatur me. » en eindelijk worden negen vruchten behandeld door de overweging van Christus' lijden voortgebracht in de ziel.

In den Nederlandschen tekst treft men dergelijke verdeelingen niet aan en het is werkelijk een zoete samenspraak, waarbij niet zoozeer het onderrichten en redeneeren op den voorgrond treedt als wel het gemoedelijk uitstorten van de gevoelens, die beide sprekers bezielen. Dit zou best blijken zoo men beide teksten naast elkaar afdruckte, doch dit zou hier te veel plaats vergen.

Nu zullen we aantoonen door eenige voorbeelden hoeveel Limburgsche woorden in den tekst voorkomen. Ongeveer zesmaal treffen we het woord « hon » of « honwart » aan, die zeker Limburgsch zijn en waarmee Jacobus van Gruitrode zelf de aanduiding maakte op de 2 hss. van Den Haag. Verder zijn er nog woorden als « ich, dich, du, oech, bistu, ich weyt waell, decke (= dikwijls), daichs daer nae, verloessen, enz. » die nu nog in voege zijn in Gruitrode, naar het getuigenis van den Z. E. H. Coenegracht, pastoor. Een meer uitgebreid onderzoek naar de oude spelling, laten we over aan een taalkundige. Hier volstaat het de meest opvallende uitdrukkingen aan te stippen.

We moeten hier ook een woord reppen over de twee werkjes, waarbij het « *Colloquium Jesu et peccatoris* » mede uitgegeven werd, en die in de « Biographie Nationale » nog op naam van Gruitrode staan. Vooreerst is er het merkwaardig « *Pharetra divini amoris* » (49), dat we hier beschrijven naar een Keulschen druk van 1576. In dezen druk wordt het werk toegekend aan Lanspergius († 1539) en het werd ook zoo opnieuw uitgegeven te Montreuil-sur-Mer. We zullen ons verder dan niet inspannen om te bewijzen dat het hem werkelijk toebehoort, aangezien dit wel het algemeen gevoelen blijkt te zijn. Wel zou men er aan twijfelen, zoo men wist dat Jacobus van Gruitrode een « *Rosarium* » heeft geschreven en men dit niet kende; doch het zou zich zelf wederom uitwijzen, wilde men even nazien in welke jaren de personen leefden, waarvan in het « *Pharetra* »

49) In den druk van 1576, Keulen. Lud. Alectorium et heredes Iacobi Soteris, staat op blz. 2 een « Iacobi Gryvtrodii vita » met deze korte woorden « Iacobus Gryvtrodius Germanus [!], vir in divinis et humanis literis apprime versatus, ut adolescentiam liberalibus studiis honeste transegit, sic aetatem reliquam, in Carthusianorum ordine, Domino consecravit, et feliciter impendit. Claruit anno M.CCCCLXXII. »

spraak is. Een korte beschrijving van den inhoud laat ik hier volgen met het oog op het « *Rosarium* » van Gruitrode, dat we hierna zullen bespreken. Het eigenlijke werkje loopt tot blz. 263 en vormt een verzameling van godvruchtige latijnsche gebeden voor alle tijden en omstandigheden. Daaronder komen ook stukken voor van andere schrijvers. Zoo staat op blz. 113 « Praefatio authoris in xv meditationes vitae ac passionis Servatoris nostri... ad... *Joannem Hardenraït Seniore* » en op blz. 140: « *Exercitium vitae et passionis Christi ad modum Rosarii, quinquaginta articulis et totidem oratiunculis distinctum* ». Op deze oefening volgen dan (blz. 157) 10 verzen « pro juvanda memoria, ordinem et materiam singulorum articulorum indicantes ». Voor hen echter die het leven en het lijden van Christus in honderd vijftig artikelen verdeelen, en alzoo drie rozenhoedjes vormen, laat de schrijver 30 verzen volgen. Op blz. 160 vindt men een « *Rosarium quinquaginta gaudiorum Genetricis Dei* » in 5 hymnen met 10 strofen van 3 verzen, waar wederom bijgevoegd zijn « versus memorabiles, articulos hos significantes ». Dit alles is zeer belangrijk voor de geschiedenis van de godsvrucht tot den H. Rozenkrans. Men kan hier opmerken welke middelen men aanwendde om de godsvrucht en de aandacht bij het bidden van den H. Rozenkrans levendig te houden.

Op blz. 177 van hetzelfde boekje vinden we een klein tractaatje van 7 hoofdstuk « *Quo modo anima Deo devota, Jesu debeat vitae ac passionibus conformari...* » gericht tot « *religiosam, eruditam ac Deo dedicatam virginem Claram Dockum, in Monasterio ad Machabeos in Colonia* ». Ten slotte volgt een werkje « *Ad animam peccatricem, sed reverti cupientem, interna Christi allocutio seu inspiratio, erudiens ad confessionem et puritatem cordis* », dat niet op naam van Lanspergius (of Dom Jan Gerecht) (50) gesteld wordt.

Het tweede boek dat bij het « *Pharetra* » uitgegeven werd is « *Ad animam fidelem Jesu Christi epistolam* » de welge-

50) Zie « *Diction. de Theol. Cathol.* » 1925. Fasc. LXIX, coll. 2606-2609, het belangrijk artikel van S. Autore over dezen welgekenden geestelijken schrijver. Zijn werken werden opnieuw uitgegeven te Montreuil-sur-Mer.

kend en zeer verspreide « *Seindbrief* », die ook met zekerheid aan Lanspergius wordt toegekend.

c) *De Rosaria*.

Het eerst wordt dit boek vermeld als een werk van Jacobus van Gruitrode in het « *Dictionnaire de Theologie Catholique* ». Daar wordt gezegd dat een hss. van dit werk, berust op de Bibliotheek van het Kapittel te Toledo, in Spanje, met den titel « *Rosarium Jesu et Mariae* ». Er bestaan echter nog veel meer hss. We laten hier de lijst volgen.

1) Utrecht, Hoogeschoolbibliotheek, Latijnsche tekst :

- a) Nr. 170. XVe eeuw, Fol. 93-249b. Afkomstig van St. Paulus-Abdij, Utrecht.
- b) Nr. 227. XVe eeuw. Fol. 1-109. « *Cum additionibus* » zegt de catalogus.
- c) Nr. 228. A^o 1495. Fol. 1-70a.
- d) Nr. 229. Einde XVe eeuw. Fol. 1-86b.

De drie laatste hss. komen uit het Karthuizersklooster te Utrecht. Handschrift 227 heeft deze eigenaardigheid dat tegen het einde van het werkje, deze tekst staat « *Sequitur tunc oratio... et gratiarum actio... quas habeo in parvo libello patrio quam misit mihi prior leodii...* » (51).

2) Londen, Brit. Mus. Harleyan Ms. 2926, van Subiaco, uit het jaar 1470.

3) Een hs. te Roermond, van het jaar 1471, vermeld door Morotius.

4) Toledo, Bibl. Kapittel, Cod. Caion 21. Num. 34. XVe eeuw.

De volgende hss. bevatten den Nederlandschen tekst: (52)

5) Den Haag, Kon. Bibl. Nr. 133 F 17 (a. 1479) Fol. 228-242.

6) Item, Nr. K 39, (a. 1445).

7) Item, Nr. 73 H 20.

8) Berlijn, Kön. Bibl. cod. Von Arnswaldt 3144.

9) Katwijk, R.-C. Gymnasium, Hs. n. 6.

10) Misschien te Londen, Brit. Mus. Add. 29985.

11) Vroeger ook te Delft, S. Barbaraklooster.

51) Deze bijzonderheid werd me welwillend medegedeeld door Dom J. Huyben.

52) Zie, W. de Vreese. « *De Handschriften van Ruysbroeck's werken* », blz. 472.

We hebben slechts twee incunabelen van dit werkje kunnen vinden. Het eerste is gedrukt in 1489 bij Ger. Leeu te Antwerpen en het tweede bevat geen enkel aanduiding van drukker of jaargetal; er is hiervan alleen een klein fragment bewaard gebleven.

Tot nog toe hebben we niet een van deze hss. en drukken kunnen onderzoeken. Naar een mededeeling ons gedaan door Dom Jac. Huyben, weten we dat in den Prologus op het Rosarium gezegd wordt « rosas magis rutilantes de libro nostro quem nuper Spiritu Jesu operante collegi, qui intitulatur Hortus aurearum rosarum ihesu et Mariae tibi excerpere curavi ». Deze nota is voor ons van het grootste belang geweest, want, op zoek naar hss. van Gruitrode, heeft M. Prosper Verheyden, wien we onzen oprechten dank hiervoor betuigen, dit werk teruggevonden op Nr. 2243 (II 468) der hss. in de Kon. Bibl. te Brussel. Tot nadere instudeering laten we hier de omstandige beschrijving volgen.

Op het 1° schutblad recto bovenaan staat geschreven « Pertinet fratribus regularibus in tongris Leodiensis dyoceseos ». Op het 2° schutblad verso onderaan « Incipit primus prologus libri qui intitulatur Ortus aurearum rosarum ihesu et marie ».

Op fol. 1r bovenaan werd door een latere hand bijgeschreven « Hortus aurearum rosarum Jesu et Mariae collectus et consitus per Quendam Carthusiensem », en onderaan in vijftiendeuwsch geschrift « Pertinet monasterio fratrum regularium in tongris », de vier laatste woorden zijn echter bijgeschreven in de plaats van andere, die uitgewischt zijn. Misschien stond er de naam van het Luiksche klooster zelf op.

RUBR « Fasciculus myrre dilectum meus michi / inter ubera mea ... » De vergulde beginletter F is zoo groot geschilderd als het blad, met blauwe en roode versierselen.

Eerste prologus, fol. 1a-8b. Tweede prologus, fol. 9a-13b. Er worden herhaalde malen geciteerd: Ubertinus en zijn boek (53), Anselmus, Bernardus, Augustinus, Ludolphus,

53) Het is merkwaardig hoe Jacobus in de onderdeelingen van dit boekje, bijna stap voor stap, Ubertinus gevolgd heeft en overal dezelfde woorden gebruikt als in het « Arbor vitae crucifixae Jesu ».

In het hs. 73H20 van K. B. den Haag treft men op Fol. 5r ongeveer denzelfde

en « ex quodam libro de laudibus beate virginis sup. Ego qui vitis, etc. » In het tweede proloog komen twee merkwaardige volzinnen voor. Op fol. 12v. staat namelijk « O cordis mei desideratissima, summa et singulare virgo maria Ego immundus et infelix peccator solo nomine heu et habitu carthusiensis revero homo inutilis et dissolutus collector horum ad laudem et gloriam tuam... » en fol. 13v. « non minus prolixum erit exercitium hoc pro quolibet die deputatum praesertim monacho carthusiensis ordinis poterit enim eo uti pro studio semper in mensa, nunc legendo duo vel tria puncta ad Ave maria, nunc iterum comedendo ad gratiarum actione, postea pro anime sue refectione, iterum legendo et sic angelicam tenere communitatem... »

Op fol. 14a begint het eigenlijke werk. Rubr. « Exercitium animae deuotae feria secunda de conceptione salvatoris nostri ihesu in utero virginis marie angelo nuntiante... » Inc. « Domine Jesu Christe redemptio mea ». Telkens vangen de dagoefeningen aan met deze beginwoorden, getrokken uit de werken van den H. Anselmus.

Fol. 34r. Rubr. « Exercitium anime deuote feria tertia de gaudio nobis temporali Christi nativitate ex maria virgine usque ad fugam in egyptum.

Fol. 62r. Rubr. « Exercitium fidelis anime feria quarta de fuga parvuli ihesu in egyptum a facie herodis usque ad cenam ultimam ».

Fol. 75r. Rubr. « Exercitium anime deuote feria quinta de institutione sacramenti eucharistie, quae quidem institutio ita omnia opera dilecti ihesu memoriale suae fervide caritatis et admirabilis patientie et diffuse liberalitatis exstitit. Propter quod sciendum secundum deuotum Ubertinum... » en dan volgt een citaat uit Ubertinus' boek « Arbor vitae crucifixae Jesu ».

Fol. 86v. (Onderverdeeling voor den vierden dag) Rubr. « Incipiunt orationes pro gratiarum actione agenda post

tekst aan in Nederlandsche vertaling als op Fol. 12v van het Brusselsch hs.: « Daeromme soe bidde ic u mijn alrebesste, ende oec alle den ghenen dien gheueerdighen sal dese verghaderinghe mijnre armoeden te overlesen, dat sij niet en willen wanen dat ik ben boven dat ic ben. Want ic beñ een dorre mensche ondevoet ende een wansedich broeder, leyder alleyne mitteñ name ende inden habyt carthuser... »

celebrationem misse, perceptio nempe sacramenti septimanae distincte iuxta numerum septem dierum septimane » In den rand staat geschreven « Feria secunda ».

Fol. 88v. — « Feria tertia ». — Fol. 90r. « Feria quarta ». — Fol. 91v. « Feria quinta ». — Fol. 94r. « Feria sexta ». — Fol. 97r. « Sabbato. grāciarum actio post celebrationem et precipue in solempnitatibus beate marie ». — Fol. 98v. « Die dominica ».

Fol. 103r. Rubr. « Exercitium anime deuote feria sexta de passione domini in qua secundum bernardum cotidiana lectio siue recordatio fidelis anime esse debet quem ut idem ait... » en dan een uittreksel uit de werken van den H. Bernardus.

Fol. 122r-127v, blanco.

Fol. 128r. Rubr. « Exercitium anime deuote die sabbati, pro quo sciendum quod quidem in hoc sabbato sepulto domino dispersisque discipulis fides universalis ecclesiae solum in benedicta marie domo manebat ut dicit Jo. xxij Deo merito ab omni deuota mente eiusdem gloriosissime virginis marie contemplatio infatigabiliter amplectenda est omni sabbato ». Inc. « O mater fidelissima et nutrix et filia desolata... »

Fol. 130r. Rubr. « Pro exercitio die sabbati ». Lofprijzingen aan alle ledematen van Maria.

Fol. 140r. Rubr. « Exercitium anime deuote die dominica de resurrectione Christi Omnis enim... ». Op fol. 141v. hebben we ook een « dulce colloquium Jesu et marie » opgemerkt.

Fol. 143v. Rubr. « De admirabile ascensione domini ».

Fol. 149r. Rubr. « De spiritus sancti missione ».

Fol. 154v. Rubr. « Exercitium anime deuote in solempnitate nativitatis gloriosissimae virginis marie ».

Fol. 157r. Rubr. « Exercitium anime deuote in assumptione gloriose virginis et per octavas ».

Fol. 162r. Rubr. « Explicit liber qui intitulatur Rosarium ihesu et mariae Rosas tam in suo loco rutilantissimas indiscrite pertractacionis plurimum obfuscaui ». Hierop volgt in zwarten inkt « Rogo autem vniversis et singulos qui forte hec collecta mea dignabuntur perlegere ne me existiment supra id quod sum quam heu homo aridus et indevotus ac dissolutus ego sum solo nomine et habitu carthusiensis Sic me

sciunt deuotissimorum doctorum quorum nomina posui auctoritatis sumpsisse quemadmodum ex visione angeli uerba rationabilia accepisse et asinam noverimus Et sicut irrationale animal rationis uerba edidit nec tamen ad permutationem nature rationalis accessit. Ita sepe quilibet indignus sancta uerba prophēcie spiritus accipit. Sed tamen ad promoterenda sanctitatis gloriam non pertingit ut et supra se loquendo emineat et infra se vivendo torpescat. Ita miser ego vernantes rosas in rosario isto collegi non earum suauitatem percepi sed neque adhuc percipio odorem. » In den rand wordt verzonden naar « Gregor. principio xxvij libri moralium up. job ».

Wij hebben dit hs. door M. Prosper Verheyden laten vergelijken met de eigenhandige aantekeningen van Jacobus v. Gr. op de Haagsche hss. Ziehier de nota, die M. Pr. Verheyden mij liet geworden: « Het naschrift van ortulus aurearum rosarum Jesu et Mariae, dat wat op f. 162, na het roode Explicit staat, is van de eigen hand van Jacobus van Gruytroey, terwijl al de rest van gelijkaardige maar niet dezelfde handen is. Ik heb dit ander schrift in alle details vergeleken met de beide Haagsche aantekeningen van Jacobus; alles komt perfect uit (treffend is b. v. « arm Carthuser » en Carthusiën; maar zooveel meer, letter voor letter). Bovendien is hs. II 468 (Kon. B. Brussel) gebonden zooals hs. 73422 (K. B. Den Haag) waarin Jacobus van Gruytroey getuigt dat de band zijn werk is; het Brusselsche hs. heeft dezelfde met weinig alaaam met veel arbeid en zorg uitgevoerde bandversiering. Ik heb den indruk dat deze betuigingen van ootmoed geen oratorische vormelijkheid zijn, maar waarachtigheid; en is 't dan niet treffend dat J. v. G. zijn naam bij zijn handwerk, maar niet bij zijn geesteswerk zal vermelden? »

d) De overige werken.

Na de drie vorige reeksen van Jacobus' werken te hebben besproken, moeten we ook, om volledig te zijn, sommige andere werken onderzoeken, die ofwel hem ten onrechte toegerekend worden, ofwel nog in hs. bestaan maar nog niet door ons konden onderzocht worden om te beslissen of ze ja dan neen aan Gruitrode mogen toegeschreven worden.

Vooreerst hebben we het werk « *Lavacrum Conscientiae* », waarvan vele drukken vermeld staan bij Nijhoff-Kronenberg op nummer 1334 (54). Deze drukken behoeven we dus niet verder te beschrijven, maar wel willen we het oordeel samenvatten, dat daar uitgesproken wordt over den schrijver van het werk. Er staat namelijk dat de schrijver onbekend is en dikwijls, vermoedelijk ten onrechte, voor Jacobus van Gruitrode wordt gehouden. We verwijzen naar aldaar voor verderen uitleg en, aangezien we het boekje zelf niet gezien of onderzocht hebben, blijven we bij dat oordeel.

Er bestaat nog een geheele reeks handschriften van werken, waarop de naam van Gruitrode voorkomt of die hem ten minste toegekend worden o. a.

1) Trier, Stadtbibl. Nr. 682, fol. 291v-298: « *Instructio principum et omnium qui in potentato aliquo sunt...* »

2) Trier, Seminar.-Bibl. Nr. 148. Fol. 78-172: « *Lectio-narius mense: Comedite amici...* » — Fol. 51-54: « *Tract. dni. Jacobi carthusiensis: De stabilitate ordinis conservanda: Videor mihi...* »

3) Utrecht, Hoogeschoolbibl. Nr. 226. « *Oculus considerationis...* ».

4) Brussel, Kon. Bibl. Nr. 1688 (2253-73). Fol. 163v-164v. « *Korte uittreksels uit Jacobus, Karthuizer: « Oculo religiosorum ».* »

5) Utrecht, Hoogeschoolbibl. Nr. 205, « *De quintuplici diffinitione nominis monachi sec. Climachum.* »

6) Utrecht, Hoogeschoolbibl. Nr. 226, « *De peccatis mentalibus mortalibus* ». « *De duabus civitatibus* ». « *De malis huius saeculi* ».

7) Item. Nr. 344. « *Modus conjurandi spiritus* ».

Rest nog een lijst van werken, waarvan alleen de titels gekend zijn, en die in deze of gene bibliotheek opgeborgen liggen. Ziehier wat in de « *Biographie Nationale* » op naam van Gruitrode vermeld staat: *De veris virtutibus*. *De VII peccatis mortalibus* (is dit niet hetzelfde als bovenvermeld hs. Nr. 6?). *De quatuor novissimis*. *De vita domini Jesu*. — *De praeparatione ante missam*. — *Meditationes passionis*

54) Zie: « *Nederlandsche Bibliographie van 1500 tot 1540* » blz.

Christi. — *Contemplatio S. Mariae*. — *Coronula S. Mariae*. — *Meditationes compassionis B. Mariae*. — *De nomine Jesu et Mariae*. — *Sermones de tempore et sanctis*. — *Epistolae et varia*.

Aan deze geschriften voegt de Tigurijsche bibliotheek nog bij: *De septem statibus Ecclesiae in Apocalypsi descriptis*. — *De auctoritate Ecclesiae ejusque reformatione*. — *De abusionibus clericorum*. — *De erroribus modernorum*. — *De causis et remediis passionum. animi*. — *Quod praelati vitia curare debent*.

Voor de authenticiteit van deze laatste Schriften kunnen we natuurlijk niet instaan.

C. EINDBESCHOUWINGEN (55).

Uit dit kort overzicht op de werken van Jacobus van Gruitrode kunnen we gemakkelijk de volgende besluiten trekken: dat deze Limburgsche Karthuizer een zeer vruchtbaar schrijver geweest is en dat zijn geschriften voor ons vooral van groot belang zijn omdat ze allen op de eerste plaats geestelijke werken zijn uit de bloeiperiode na Ruusbroec.

We zouden ook kunnen aantonen van welke groote be-lezenheid onze Jacobus bewijzen geeft, vooral in zijn vijf « *Spiegels* », waar hij behalve van de meeste geestelijke schrijvers, ook nog van een dertigtal heidensche schrijvers citaten geeft, en o. a. drie teksten vermeld uit een brief door meester Geraert (56), geschreven naar een novice in het klooster der Karthuizers gelegen bij Luik.

Ook hadden we reeds een proeve willen opmaken van de mogelijke chronologische rangschikking zijner werken, doch vermits de studie der hss. nog niet ver genoeg is gevorderd, denken we dat dit onderzoek weinig nut zou opleveren. Hoogstens zouden we eenige gissingen kunnen voorstellen.

55) We brengen hier nog aanvullingen bij van nieuwe hss. die we hebben gevonden op de Bibl. de l' Arsenal te Parijs: N. 950: *Recueil...* XV s. Fol. 146v. » *Colloquium peccatoris et crucifixi Yhesu Christi. († Imitatio)* ».

In de lijst van « *De anonymi uit den Katalogus van hss. van Rooklooster* » P. Dr. J. Van Mierlo S. J. (O. G. E. 1930, blz. 316-357) staan ook nog een zestal werkjes van Jacobus van Gruitrode vermeld.

56) Deze was Karthuizer, prior van het klooster te Hérinnes.

De « Colloquia » lijken meer een jeugdwerk, waarbij het gevoel meest op den voorgrond komt en de groote belesenheid nog ontbreekt. De « Specula » zouden we mogen zijn standaardwerk noemen, eenigszins in den aard en misschien in navolging van Dionysius' werken opgesteld. Het « Hortus aurearum rosarum » heeft Jacobus, naar zijn eigen getuigenis, geschreven om als godvruchtig boek gedurende het eten in de refter voor te lezen. Hij schijnt het dus als kloosteroverste te hebben opgesteld en niet te hebben bedoeld om in druk te verspreiden.

Hierbij willen we nu deze eerste studie over Jacobus eindigen, in de hoop dat we klaar genoeg onze bevindingen hebben uitgedrukt, zoodat het niet noodig zal blijken hier nog een overzicht van alles te geven. We zien met genoegen uit naar alle aanvullingen en verbeteringen van de geïnteresseerden en danken hen reeds bij voorbaat voor alle mededeeling die ze ons zullen doen.

P. MATTHEUS VERJANS O. F. M.

MEDEDEELINGEN.

I

EEN GEESTELIJKE VERMANING VAN PATER BARTHOLOMEUS VAN MIDDELBURG, O. F. M. (1).

Wij behoeven over dezen Minderbroeder geene bijzonderheden mede te deelen. Een volledige en nauwkeurige levensschets verscheen in het Tijdschrift « *Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht* (2), waar de schrijver Pater Silverius Breidfeldt, O. F. M. z. g. hetgeen door Sedulius en Sanderus werd verhaald door andere gegevens aanvulde.

Pater Bartholomeus was een buitengewone redenaar, die door zijn machtig, welsprekend woord te Brussel, maar voornamelijk te Amsterdam en te Utrecht, zooals Sedulius zegt, de Katholieken in hun trouw aan het voorvaderlijk geloof heeft bevestigd en vele ketteren tot de Moederkerk heeft teruggebracht.

Van zijn preeken is, jammer genoeg, geen spoor te ontdekken. Molanus verzekert dat hij eigenhandig geschreven preeken van P. Bartholomeus in zeven deelen gezien heeft in de bibliotheek van het Minderbroedersklooster te Utrecht. Sedulius spreekt slechts van drie deelen, waarvan het eerste « *sermones de Adventu Domini* » bevattende, in 1620 onder hem berustte; in de kloosterbibliotheek te Leuven werd in de 17e eeuw een ander deel bewaard de « *sermones quadragesimales* » inhoudende, Floris van der Haer, kanunnik

1) Zie over hem: Dirks, *Histoire littéraire et bibliographique* (Anvers 1885), p. 40; Schoutens, *Martyrologium Minoritico-Belgicum* (Hoogstraten 1901), p. 62 en 103; — V. d. Aa, *Biogr. Woordenboek*, XII (1869) blz. 837; — *Nieuw Nederl. Biogr. Woordenb.* III (1914) p. 859; — Arnold Raissius, *Auctor ad. Molani Natales S. S. Belgii* XI Apr. p. 57, 58; Sweertius, *Ath. Bath.* p. 156; — Boxhorn, *Chr. van Zeel.* D. I, 462; — Ermerins, *Veere*, III, 182; — Val. Andreas, *Bibl. Belg.* p. 108; — *Hist. v. l'Utr. Bisdom* blz. 184; — La Ruë, *Gel. Zeeland*, blz. 142, 143; — Foppens *Bibl. Belg.* T. II, 128; Paquët, *Mémoires*, T. I, p. 65; Glasius, *Godgel. Nederl.* enz.

2) Deel XXVIII, blz. 301 vv.